

ТДУ 338.431 (575.3.)

**ДАСТГИРИИ МОЛИСТЕҲСОЛКУНАНДАГОН ВА АНГЕЗИШИ ИСТЕҲСОЛУ
ФУРҶИ МАҲСУЛОТИ КИШОВАРЗӢ ТИБҚИ МАЧМӢИ ЧОРАБИНИҲОИ
ДАВЛАТӢ**

Абдуалимов А. – н.и.и., дотсенти ДССХ

Мирзоев А. Ш. унвонҷӯи ДДБ ба номи Н.Хусрав

Элмуродов Х.З.– омӯзгори калони ДАТ ба номи Ш. Шохтемур

Калимаҳои калидӣ: самаранокӣ, фуруш, андоз, дотатсия, чубронпулӣ, гарав, ипотека.

Натиҷаҳои таҳлили вазъи иқтисодии имрӯзаро, ки дар соҳаи кишоварзӣ ба вучуд омадааст, баррасӣ намуда, ба хулосае омадан мумкин аст, ки дар Тоҷикистон ҳоло амсила (модел)“и танзими давлатиро такмил додан зарур аст, ки он ба рушд ва таҳкими бозори ягонаи озуқаворӣ дар кишвар нигаронида шуда, истеҳсолкунандагони ватании маҳсулоти кишоварзиро дастгирӣ карда тавонад ва манфиатҳои иқтисодии онҳоро химоя кунад. Дар доираи амсилаи мазкур яке аз самтҳои асосӣ, ба назари мо, ин коркарди муносибатҳои нав, принципаҳои ва возеҳи сиёсати молиявӣ қарзӣ дар соҳаи кишоварзӣ мебошад, ки ба қонунҳои бозор ва рақобат бештар мувофиқат мекунанд. Қариб дар ҳамаи кишварҳои, ки иқтисодиёти пешрафта доранд, низоми маҳсули маблағгузорӣ ва қарзидӣ мавҷуд аст, ки бо назардошти хусусиятҳои истеҳсолоти маҳсулоти кишоварзӣ дар шароити бозорӣ таҳия карда шудааст [1].

Дастгирии давлатии молистеҳсолкунандагон дар шакли дотатсия ва чубронпулӣ аз ҳисоби маблағҳои бучети давлатӣ, бучетҳои минтақавӣ ва бучетҳои маҳаллӣ метавонад амалӣ карда шавад. Дотатсияҳо ба истеҳсолкунандагони маҳсулоти кишоварзӣ барои чуброни хароҷоте пардохт карда мешавад, ки бо сабабҳои объективӣ, тавассути нархи фуруши маҳсулоти истеҳсолшуда пӯшонидани намешавад. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон маблағҳои бучавии барои рушди соҳаи кишоварзӣ ҷудо гардида дар ҷадвали 1 оварда шудааст.

**Ҷадвали 1.-Маблағҳои бучавии барои рушди соҳаи кишоварзӣ ҷудогардида дар
Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳазор сомонӣ**

р/г	Номгӯи хароҷотҳо	2016	2017	2018	2019	2020	Ҳамагӣ
	Хароҷотҳо барои дастгирии хоҷагии қишлоқ-ҳамагӣ	18750	56628	38309	21617	31558	166862
	Аз он ҷумла:						
1	Барои рушди соҳаи тухмипарварӣ						0
2	Рушди соҳаи занбӯри асалпарварӣ	300					300
3	Рушди соҳаи боғу тоқпарварӣ		500				500
4	Рушди соҳаи моҳипарварӣ						0
5	Рушди минтақаи чарогоҳи ҷумҳурӣ	300	300				600
6	Чорабиниҳои зиддиэпизотикӣ	2500	2500	2500			7500
7	Мубориза бар зидди ҳашаротҳои зараррасон, аз он ҷумла малах		2828	3309	3800	4000	13937
8	Рушди соҳаи қутоспарварӣ ва хариди чорво						0
9	Тариқи лизинги харидорӣ намудани таҷҳизоти хоҷагӣ	15000	50000	30000	15000	25000	135000
10	Биотехнологияи чорво	200	300				500
11	Рушди соҳаи зотпарварӣ ва хушзоткунии чорво	200	200				400
12	Рушди соҳаи аспарварӣ	250					250
13	Рушди соҳаи пахтакорӣ						0
14	Мубориза бар зидди ҳашаротҳои зараррасони боғу тоқзор			1000			1000
15	Рушди соҳаи парандапарварӣ						0
16	Барномаи маҷмӯавии рушди соҳаи чорводорӣ			1500	2817	2558	6875

Сарчашма: Вазорати кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2020

Таҳлили самтҳои муҳимтарини чудо кардани маблағ аз буҷети давлатӣ ба комплекси агросаноатӣ барои арзёбии зерин имкон медиҳад: механизми маблағгузорӣ дар ҳоли ҳозир бесамар ва ба қарорҳои субъективӣ вобаста буда, маблағҳо номунтазам, бо таъхир, дар ҳаҷми нопурра ва бе риояи тартиби муқарраршуда пардохт карда мешаванд. Бо баробари ин, чӣ хеле, ки аз маълумоти ҷадвал бармеояд, ин маблағҳо ночиз мебошанд.

Бо мақсади беҳтар намудани дастгирии буҷетии молистеҳсолкунандагон гузарондани амалҳои зерин зарур аст:

- афзоиш ва мутамарказгардони маблағҳо ба самтҳои аз ҷиҳати стратегӣ муҳим, ба хусус ангезиш (ҳавасмандгардонӣ)-и фаъолияти он молистеҳсолкунандагоне, ки кори устувор ва истифодаи самараноки маблағҳои чудошударо таъмин мекунанд;

- пардохти дотатсияҳо ва ҷубронпулӣ аз ҳисоби барои як воҳиди маҳсулоти молӣ, ки ин имкон медиҳад вазъи воқеии молиявӣ корхонаҳо муайян карда шуда, маблағҳои буҷет оқилона истифода карда шаванд.

Мушкилоти иқтисодӣ бо он амиқтар мешавад, ки соҳаи бо табиати худ ғайримонополӣ - кишоварзӣ хусусияти хеле зоҳиршавандаи мавсимӣ дорад ва дар ҳолати мавҷуд набудани қарзҳои дарозмуддат дар бозори қарзҳои кӯтоҳмуддат рақобатнопазир мешавад, ҳарчанд комплекси агросаноатӣ - яке аз соҳаҳои аз ҳама ҷолиби истеҳсолоти ҷамъиятӣ мебошад. Дар ин ҳолат ҳиссаи зиёди хоҷагиҳои беэътимод боқӣ мемонанд. Бе маблағгузори назаррас соҳаи кишоварзӣ Тоҷикистон аз шароити душвор баромада, самаранок ва рақобатпазир шуда наметавонад.

Воситаи муҳими баланд бардоштани самарнокии истеҳсоли кишоварзӣ ин сармоягузорӣ ба он мебошад. Дар давраи солҳои аз 2010 то 2017 сармоягузориҳо ба сармояи асосии комплекси агросаноатӣ тақрибан дар ҳамон як сатҳ қарор дошт.

Таҳлили коорелятсионӣ - регрессионии гузаронидашуда барои ошкор кардани робитаи пешбинишавандаи байни нишондиҳандаҳои самаранокии иқтисодии истеҳсолоти кишоварзӣ ва сармоягузориҳо ба воситаҳои асосӣ имкон дод [1].

Ба сифати нишондиҳандаи натиҷавӣ (Y) Ҷоидаи фаъолияти корхонаҳои кишоварзӣ қабул карда шудааст. Ба сифати омилҳои тағйирёбанда нишондиҳандаҳои зерин гирифта шуданд: ҳаҷми маблағҳои худӣ, ки барои сармоягузориҳо ба сармояи асосӣ равона кардашаванда (X1), арзиши воситаҳои ҷалбшаванда, ки барои сармоягузориҳо ба сармояи асосӣ равона кардашаванда (X2), ҳаҷми умумии маҳсулоти кишоварзӣ (X3). Вобастагии натиҷаи фаъолияти молиявӣ хоҷагидорӣ корхонаҳои кишоварзӣ бо омилҳои дар боло зикршуда, дар динамика дар давоми 7 сол омӯхта шуданд. [1]

Алоқамандии байни омилҳо ва функсия бо модели зерин ифода шудааст: $Y = -161,2 + 1,98 X1 - 1,82 X2 + 0,11 X3$

Коэффитсиенти коррелятсияи маҷмӯӣ (R), ки зичии аломатҳои алоқамандиро тавсиф медиҳад ба 0.96, омилҳое, ки ба модел дохил карда шуданд, то 91% тағйирёбии натиҷаҳои ҳолиси фаъолияти корхонаҳои кишоварзиро муайян мекунанд

Ҳисобҳо нишон медиҳанд, ки ҳангоми афзоиши сармоягузорӣ ба сармояи асосии комплекси агросаноатӣ аз ҳисоби манбаъҳои маблағгузориҳои худ ба 1 млн. сомонӣ, натиҷаҳои ҳолиси фаъолияти корхонаҳо ба 1.98 млн сомонӣ зиёд хоҳад шуд.

Ҳангоми афзоиши сармоягузориҳо аз ҳисоби манбаъҳои маблағгузориҳои ҷалбкардашуда ба маблағи 1 миллион сомонӣ, натиҷаи ҳолиси корхонаҳои кишоварзӣ ба 1,82 млн. сомонӣ коҳиш меёбад. Вобастагии зикршуда аз сармоягузориҳои бесамари захираҳои қарзӣ далолат мекунад.

Ба ақидаи мо, чунин вазъият ба он алоқаманд аст, ки дар айни замон корхонаҳои кишоварзӣ танҳо таҳти ғарави воситаҳои асосии аз ҷиҳати физикӣ ва маънавӣ фарсуда шуда ё ҳосили парваришшаванда аз бонкҳо қарз мегиранд. Дар натиҷа, маблағи қарзи гирифташаванда он қадар бузург нест, ки ин дар навбати худ барои навсозии воситаҳои истеҳсолот ва баланд бардоштани самаранокии истеҳсолоти кишоварзӣ имкон намедиҳад.

Тасдиқоти мазкур, инчунин нақши муҳими рушди гарави заминҳои кишоварзиро собит мекунад, ки ин ба фикри мо, на танҳо барои самаранокии истифодабарии маблағҳои ҷалбшуда ба раванди истеҳсолот, балки барои аз нав тақсим намудани ҳуқуқи истифодабарии замин аз заминистифодабарандагони бесамаъ ба заминистифодабарандагони самаранок мусоидат мекунад. Воқеан, дар бисёр кишварҳои ғарбӣ, натиҷаҳои баланди молиявии корхонаҳо аз ҳисоби захираҳои пулакии ҷалбшуда ба даст оварда мешаванд.

Соҳаи кишоварзӣ ба низоми махсуси қарздиҳӣ ниёз дорад. Нақшаи ҷорӣ механизми молиявӣ қарзӣ дар комплекси агросаноатӣ дар расми 1 оварда шудааст. Тавре ки мушоҳида мешавад, якчанд варианти қарздиҳии имтиёзнок: пулӣ ва молӣ, дарозмуддат ва кӯтоҳмуддат мавҷуд аст.

Расми 1.-Нақшаи ҷорӣ механизми молиявӣ қарзӣ дар комплекси агросаноатӣ

Қарздиҳии кӯтоҳмуддати пулӣ аз ҳисоби фонди махсуси агрокомплексӣ (25% аз меъёри баҳисобгирии Бонки миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон) ё аз воситаҳои банкҳои тижоратӣ бо кафолати буҷети дахлдор анҷом дода мешавад. Ба ақидаи мо, шартҳои ҳатмӣ дар ин маврид бояд қатъитар қардани назорати истифодаи мақсадноки захираҳои кредитӣ ва ҷудокунии мустақими маблағҳо бевосита ба истеҳсолкунандагон бидуни ҳеч гуна миёнарав мешаванд.

Қарздиҳӣ таҳти гарави маҳсулоти кишоварзӣ, ҳуқуқи истифодабарии замин ҳам барои давлат (маблағҳо баробари захираҳои зудфурӯшӣ дода мешавад, яъне бозғашти онҳо кафолат дода мешавад) ва ҳам барои истеҳсолкунандагони маҳсулоти кишоварзӣ манфиатбахш аст (сари вақт воситаҳои пулӣ мегиранд ва ҳамзамон муаммои фурӯши маҳсулоти ояндаро ҳал мекунад). Қарздиҳӣ бо гарави маҳсулоти кишоварзӣ метавонад дар шакли пулӣ ва ҳам дар шакли молӣ, дар шакли пешардохт ва дар доираи амалиёти интервенсиявии давлатӣ амалӣ карда шавад.

Предмети гарав ҳам маҳсулоти кишоварзӣ овардашуда ва ҳам маҳсулоти ҳосили оянда буда метавонад. Қарз барои ҳосили оянда танҳо барои давраи нумӯи табиӣ зироатҳои дахлдор таҳти гарав бо созишнома ва полиси суғуртаи таъминшуда дода мешавад.

Амалиёти гаравии давлатӣ бо маҳсулоти кишоварзӣ дар шаклҳои зерин метавонад амалӣ карда шавад:

- маблағгузори мустақими бучетӣ (додани қарзҳои бучетии бефоиз);
- ҷудо кардани захираҳои қарзӣ бо тартиби имтиёзноки пешниҳоди қарзҳои, ки дар лаҳзаи ҳозира амал мекунад;

“Ҷудо кардани маблағҳои бучетӣ ба қарзҳои бевосита ба дорандагон гарав барои ҷаброни хароҷоти ҷиҳати нигоҳдорӣ ва коркарди маҳсулоти кишоварзӣ, ки пас аз ба анҷом расидани гарав ба моликияти давлатӣ гузаштаанд. Дар айни замон танҳо он хароҷоте ҷаброн карда мешавад, ки тавассути нархи фурӯши маҳсулоти дахлдор баргардонида намешавад [2].

Механизми амалиёти лизингии давлатӣ, инчунин ба такмилдиҳии зиёд ниёз дорад, зеро дар намуди мавҷуда он монополияи таъминкунандагон намудҳои дахлдори захираҳои ангишиш дода, ба болоравии нархи онҳо оварда мерасонад.

Бояд дар назар дошт, ки таҳвили техника аз рӯи лизинг барои аксар хоҷагиҳо роҳи ягонаи ба даст овардани мошинҳои нав мебошад ва бекор кардани дастгирии давлатӣ барои ин таҳвилҳо вазъи вазнини паркҳои мошину тракторҳои онҳо боз ҳам душвортар хоҳад кард. Дар кишварҳои иқтисоди бозаргонияшон рушди кумақҳои давлатӣ аз 30 то 80%-и тамоми хароҷоти деҳқонро барои истеҳсолоти маҳсулот пардохт мекунад. Бояд махсус қайд кард, ки азбаски дар кишоварзии суръатбаландии кишварҳои пешрафта то 70-80%-ро хароҷоти воситаҳои моддӣи таҷрибаи ташкил медиҳанд, давлат аз ҳисоби дотатсияҳои худ пеш аз ҳама хароҷоти деҳқонро барои ин мақсадҳо меҷӯшонад.

Ангиши фаъолияти сармоягузори дар комплекси агросаноатӣ бояд ба нигоҳ доштани сармоягузори ҳарсола ба истеҳсолот дар сатҳи на камтар аз 10%-и арзиши дорихҳои истеҳсолии кишоварзии амалкунанда равона карда шавад. Қабл аз ҳама сармоягузори асосӣ бояд ба фондҳо ва технологияҳои равона карда шаванд, ки афзоиши ҳосилнокии меҳнати дар соҳаи кишоварзӣ таъмин мекунад.

Сарфи назар аз имтиёзҳои мавҷуда, вазнинии андозбандӣ дар соҳаи кишоварзӣ ҳоло ҳам ҳис карда мешавад.

Ба ақидаи мо, такмили андозбандӣ бо роҳи кам кардани шумораи андозҳои ситонидашаванда зарур аст: бояд андози асоситарин “ андози замин шавад. Ҳамзамон имтиёзҳо ба қорхонаҳои кишоварзӣ бояд боз ҳам васеъ карда шаванд. Аз ҷумла, тавсия дода мешавад, ки заминаи андозбандиро барои ҳисоб кардани андози замин то бузургии маблағҳои худ, ки барои беҳтар кардани заминҳо ҷудо карда мешавад, кам кардан лозим аст; аз андозбандӣ маблағҳои, ки барои рушди истеҳсолот ва коркарди маҳсулоти кишоварзӣ равона карда шудаанд, бояд хориҷ карда шаванд.

Таҷрибаҳои мазкур барои қорҳои зерин мусоидат хоҳанд кард: таъмини даромадҳои устувори молиявӣ ба бучет ҳам аз ҳисоби устувори заминаи андоз ва ҳам амалан пурра истисно шудани пинҳон кардани воситаҳои андозбандишаванда; ангишиш додани идоракунии нисбатан самарабахши замин, махсусан бо муносибати тафриқадор (фарқкунанда аз ҳамдигар)-и муқарраркунии андоз [3].

Дар соҳаи кишоварзӣ, ки дар он натиҷаҳои истеҳсолот пешгӯинашавандаанд ва сол аз сол таҳти таъсири шароити табиӣи иқлимӣ хеле тағйир меёбанд, суғуртаи истеҳсолкунандагон аҳамияти калон дорад. Ба ақидаи мо аққаллан нисфи пардохтҳои суғуртави ҷаброн кардани давлат барои истеҳсолкунандагон деҳот мувофиқи мақсад мебуд. Бо мақсади ба суғуртакуни ба таври васеъ ҷалб намудан хидматрасониҳои суғуртавӣ ҳам аз ҳисоби намудҳои нави суғуртакуни ва ҳам тавассути фароҳам овардани имкониятҳои интиҳоби мустақили объектҳои суғурта: зироатҳои кишоварзӣ, сатҳи ҳосили зироатҳои суғурташаванда ва ғайра бояд васеъ карда шаванд.

Ҳамин тавр, таҷрибаи қорабинҳои давлатӣ оид ба баланд бардоштани самаранокии низомии ангишиш (ҳавасмандгардонӣ)-и иқтисодии молистеҳсолкунандагон деҳот, такмил додани нархгузори, андозбандӣ, низомҳои қарздиҳӣ ва суғурта, ба назари

мо, зарурияти объективӣ барои гузариш аз марҳилаи рушди истехсолоти маҳсулоти агросаноатии ватанӣ ва рушди бозори кишоварзии муташаккилона мебошад [3].

Адабиёт

1. Маълумотҳои Вазорати кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2014-2018.
2. Нархномаҳои молҳои фурӯхташудаи бозорҳои шаҳрҳои Душанбе, Бохтар, Хоруғ, Хучанд ва ноҳияи Рӯдакӣ дар солҳои 2014-2018
3. Маълумотҳои Кумитаи давлатии идораи замин ва геодезии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2014-2018
4. Маълумотҳои Институти давлатии лоихакашии заминсозии «Тоҷикзаминсоз», экспедитсияи хокшиносӣ ва баҳои замин.
5. Маҷмӯаи омори, омори солони вилояти Хатлон, молия ва қарз.-С. 154-170
6. Рахимов Р.К. Теоретические вопросы стратегии развития экономики Республики Таджикистан в переходный период // Экономика Таджикистана: стратегия развития. 2001. - № 2
7. Сельскохозяйственные рынки / В.В. Шайкин, Р.Г. Ахметов, Н.Я. Коваленко и др. - М.: Колос, 2001. "С. 264
8. Сельское хозяйство Таджикистана. Ст. СБ.- Душанбе, 2017.
9. Сельское хозяйство Таджикистана. Ст. СБ.- Душанбе, 2018.
10. Сельское хозяйство Таджикистана. Ст. СБ.- Душанбе, 2019.
11. Серова Е., Храмова И. Структура и функции агропродовольственных рынков в России / Е. Серова, И. Храмова // Вопросы экономики. 2000, -№7

АННОТАЦИЯ

ГОСУДАРСТВЕННЫЕ МЕРЫ ПО ПОДДЕРЖКЕ ПРОИЗВОДИТЕЛЕЙ И СОДЕЙСТВИЯ ПРОИЗВОДСТВУ И ПРОДАЖЕ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ ПРОДУКЦИИ

В статье уделяется особое внимание роли сельского хозяйства в развитии национальной экономики, валового внутреннего продукта сельского хозяйства, экономической эффективности сельскохозяйственной продукции и, соответственно, развитию сельского хозяйства в Хатлонской области Республики Таджикистан. Автор отмечает, что необходимо создать единый рынок сельхозпродукции, а государственную поддержку производителям, в виде субсидий и компенсаций, следует оказывать из государственного, регионального и местного бюджетов.

Ключевые слова: эффективность, продажа, налог, субсидий, компенсация, ипотека.

АННОТАТСИЯ

МАҶМӯИ ЧОРАБИНИҲОИ ДАВЛАТӢ ОИД БА ДАСТГИРИИ МОЛИСТЕҲСОЛКУНАНДАГОН ВА АНГЕЗИШИ ИСТЕҲСОЛУ ФУРӯШИ МАҲСУЛОТИ КИШОВАРЗӢ

Дар мақола ба масъалаҳои нақши соҳаи кишоварзӣ дар рушди иқтисоди миллӣ, маҷмӯи маҳсулоти дохилии соҳаи кишоварзӣ диққати махсус дода шуда, самаранокӣ иқтисодии маҳсулоти кишоварзӣ ва ба ин васила рушди соҳаи кишоварзии вилояти Хатлони Ҷумҳурии Тоҷикистон муаррифӣ карда шудааст. Муаллиф қайд менамояд, ки бозорҳои ягонаи фурӯши маҳсулоти кишоварзӣ ташкил карда шуда, дастгирии давлатии молистеҳсолкунандагон дар шакли дотатсия ва ҷубронпулиҳо аз ҳисоби маблағҳои бучети давлатӣ, минтақавӣ ва маҳаллӣ ба роҳ монда шаванд.

Калимаҳои калидӣ: самаранокӣ, фурӯши, андоз, дотатсия, ҷубронпулӣ, гарав, ипотека.

ANNOTATION

THE STATE MEASURES GROUP OF SUPPORTING THE MANUFACTURERS AND PROMOTIONS OF THE PRODUCTION AND SALE OF AGRICULTURAL PRODUCTS

The article pays special attention to the role of agriculture in the development of the national economy, the gross domestic product of agriculture, the economic efficiency of agricultural products and, accordingly to the development of agriculture in the Khatlon region of the Republic of Tajikistan. The author notes that it is necessary to create a single market for agricultural products, and state support for producers in the form of subsidies and compensations should be provided from the state, regional and local budgets.

Key words: efficiency, sales, taxes, subsidies, compensation, mortgages.